

1.

Het is eind 6^e eeuw voor onze gangbare jaartelling. Het volk van Juda zit in een impasse. Teruggekeerde ballingen en blijvers doen pogingen om met elkaar een nieuwe samenleving op te bouwen, te midden van de puinhopen en het verwoeste hart: de tempel. Binnen die context spelen de slotakkoorden van het boek Jesaja, waar hoofdstuk 63 een onderdeel van is.

Er heeft een belangrijke verschuiving plaatsgevonden in het politieke landschap. Babel is ten val gebracht door een nieuwe wereldmacht: Perzië. De koning van dit nieuwe rijk – Cyrus - is een slimme en sluwe man, die geleerd heeft van de geschiedenis. Totale controle uitoefenen over een groot gebied is onmogelijk, de hang naar controle heeft zelfs Babel ten val gebracht. Uit strategische overwegingen, dus niet uit humane of medemenselijke, nee uit strategische overwegingen kiest hij voor relatieve autonomie en godsdienstvrijheid voor allerlei kleine volken en minderheden die nu onder zijn 'bezit' zijn 'landgenoten' vallen. Alle ballingen mogen dus huiswaarts keren, terug naar waar ze vandaan kwamen.

Dat is groot en goed nieuws voor het volk Juda. Jesaja verkondigt het van de daken. Maar, het is niet alleen maar goed nieuws. Er ontstaat een vreemde, maar herkenbare situatie: aan de ene kant zijn er heel veel ballingen die – na vele decennia aan de stromen van Babel te hebben geleefd, helemaal niet terug willen en aan de andere kant zitten de achterblijvers in Juda helemaal niet te wachten op al die ballingen die terugkomen naar Jeruzalem – dat overigens nog steeds een grote puinhoop is. Er ontstaat dus tweespalt tussen de ballingen: een groep die terug wil en een groep die wil blijven. En er ontstaat spanning in Juda: wat moeten we met die mensen die straks terugkeren, wij hebben hier ons eigen leven opgebouwd en nu komt er een hele groep terug met herinneringen van hoe het ooit was, maar nu helemaal niet meer is.

Een vreemde, maar herkenbare situatie. Vreemd, omdat je zou denken: eindelijk vrij, we worden herenigd en we kunnen Jeruzalem en de tempel samen weer gaan opbouwen. Herkenbaar omdat wij zelf heel goed kunnen aanvoelen hoe ingewikkeld het is om al deze groepen tot een eenheid te smeden. Het is de verscheurdheid die migranten maar al te goed kennen, het zijn de gesprekken tussen verschillende generaties vluchtelingen waarvan de oudsten ooit hals over kop vertrokken uit hun land en hier onderdak vonden maar nog steeds met het verlangen terug te keren en hun kinderen die hier zijn opgegroeid en zich niets meer van daar herinneren, of zelfs hun kleinkinderen die hier geboren zijn en geen idee hebben waar opa het over heeft. En daar komt bij: bestaat het land van herkomst dat opa in zijn hoofd heeft nog wel?

Het is je eigen ervaring wanneer je na decennia terugkeert naar een stad of plaats met dierbare herinneringen. Zo reed ik dit voorjaar een oude route door het Eifelgebergte in Duitsland, van Aken naar Trier. Als kind gingen we elke zomervakantie drie weken naar mijn tante, die in het buitengebied van Trier woonde. En dan reden we, mijn moeder, mijn drie zussen en ik, met de postbus vanuit Aken, via alle kleine Eifeldorpjes en gehuchten, dwars door dat gebergte heen, tot we 5 uur later aankwamen in Trier. Nu ligt er een autosnelweg en je bent er in 2 uur. Daar is geen fluit aan. Dus dit voorjaar maakte ik werk van een reeds lang latent aanwezige wens om nog een keer die oude postbusroute te rijden, 35 jaar na die laatste keer. Ik moet zeggen: het was best aardig. Maar....de bergen waren veel minder stijl, de overheellende rotsen waren allemaal weggekapt uit veiligheidsoverwegingen, de eindeloos durende kronkelwegen dwars door het Eifel gebergte duurde twintig minuten. Oftewel: de herinnering was anders, mooier, dan de huidige werkelijkheid en veel van wat er toen was, is niet meer, is aangepast aan de eisen van deze tijd.

Het is ook je eigen ervaring van het terugzien van oude vrienden, schoolmaatjes, op een reünie of via Facebook. Je spreekt af en je gaat er naar toe met al die oude herinneringen in je hoofd. Maar slechts zelden groeien er opnieuw bestendige vriendschappen uit. Wat je hebt te delen met elkaar is immer vooral geschiedenis en daarmee niet ook vanzelfsprekend toekomst.

2.

Waarom is Jesaja zo opgetogen. Waarom vindt hij het besluit van Cyrus zo'n goed nieuws? Voor Jesaja zijn terugkeer van de ballingen en herstel van Jeruzalem onlosmakelijk met elkaar verbonden. In zijn visie ligt Jeruzalem niet voor niets nog steeds in puin, het heeft gewacht tot het moment dat de ballingen terug kunnen keren. Zijn profetie richt zich dan ook op een nieuw perspectief. Een toekomst die alleen gerealiseerd kan worden, wanneer zowel de groep die achter wil blijven aan Babels-stromen, als de sceptische achterblijvers rond de puinhopen van de tempel hun terughoudendheid en reserves laten varen en daadwerkelijk allemaal terugkeren en aan de andere kant met open armen ontvangen.

Het beeld van die toekomst is er een van voorspoed, herstel van het volk van God, recht en vrede tot in lengte van dagen. En de God van uittocht en bevrijding, die God die zich heeft laten kennen met zijn Naam – Ik zal er Zijn, Ik zal er Zijn voor jou, ik zal zijn: ontferming, vriendschap en trouw, zolang jullie voor elkaar zijn naaste en medemens, die God zal alles in allen zijn. In het realiseren van die toekomst speelt voor Jesaja de figuur van 'de dienstknecht des Heren' een belangrijke rol. In het boek Jesaja zijn vier liederen terug te vinden, waarin deze dienstknecht figuur omschreven en beschreven wordt. Dat wil zeggen:

zijn gestalte, zijn eigenschappen, wat hij doet, hoe hij is, dat wordt beschreven. Er staat niet WIE hij is! Die spraakverwarring is de boventoon gaan voeren in exegese van jodendom en christendom. Maar laten we helder zijn: het gaat niet over Jezus, de dichter van de liederen over de dienstknecht kende hem niet en schreef dus ook niet over hem. Wat niet wegneemt dat de volgelingen van Jezus en de schrijvers van de evangeliën in hem de gestalte, de eigenschappen van de dienstknecht uit de profetie van Jesaja hebben herkend: een rechtvaardige, een Mensenzoon, een Dienstknecht, een Messias. Ze plaatsten hem in de lange traditie van zijn en hun eigen geloof. DE komst van Jezus, het optreden van hem als profeet werd daarom evangelie – *eu-ag-ge'li-on* - goed nieuws.

De profetie van Jesaja, maar heel de Thora, de profetenboeken en de psalmen staan in het teken van een visioen: dat deze aarde bewoonbaar zal zijn, ooit. Dat deze wereld voor allen zal zijn, ooit. Dat er leven is tegen alle duisternis in, ooit. Het dichterbij brengen en realiseren van dat visioen vraagt niet om koningen te paard, om machthebbers die afdwingen. Het visioen van bevrijding uit alles wat leven onmogelijk maakt komt dichterbij in de mens die bereid is om dienstknecht te zijn, die bereid is om het lijden op zich te nemen en dwars door de duisternis heen licht te zijn en toekomst te scheppen voor wie geen uitzicht hebben. Messias zijn, is dienstknecht zijn. Het messiaanse spoor bewandelen, is de weg van dienstbaarheid aan een ander gaan, een weg van ontferming, van vriendschap en trouw.

3.

Na de terugkeer uit de ballingschap verzamelen de oud-ballingen zich in Juda rond de verwoestte tempel. Eindelijk thuis, eindelijk herenigd. Maar er is dus grote spanning tussen de mensen die in Juda achterbleven en zij die terugkeerden na jaren van ballingschap en onderdrukking. De teruggekeerden worden niet met open armen ontvangen, ze worden gezien als een bedreiging. De ballingen zijn teleurgesteld, de terugkeer is een desillusie, het land zoals ze het kenden van vroeger bestaat niet meer. 'Abraham kent ons niet meer en Israël beschouwt ons als vreemden' (Jesaja 63,16). En Israël betekent hier niet de natie, maar moet je hier lezen als Jakob. Hij die na het gevecht aan de Jabbok een nieuwe naam kreeg: Israël.

De Jakobgroep ziet de verloren zonen en dochters als vreemden die ineens allerlei rechten proberen op te eisen. De Abrahamgroep vraagt zich af wie die terugkomers zijn. En de vraag doemt op: zitten ze hier nog wel op ons te wachten? Binnen die context van verwarring, zoeken, vertwijfeling en onzekerheid wordt ook de vraag naar de trouw en vriendschap van God gesteld, sterker nog: God wordt zelfs medeverantwoordelijk gemaakt voor het afdwalen van het volk 'waarom laat je ons afdwalen', 'waarom verhard jij ons hart', keer toch om, ter wille van je dienstknechten' (Jesaja 63,17). De God, die Bevrijder wordt genoemd, die het zo benauwd kreeg van de benauwdheid van zijn volk, dat hij afdaalde, om het te bevrijden (Jesaja 63,9), wordt ter verantwoording geroepen.

God waar ben je? Waar ben je?, schreeuwen de mensen in Gaza. Waar ben je?, schreeuwen de ouders van Tijn en vele andere dode kinderen. Waar ben je?, schreeuwt heel Syrië. Neem je verantwoordelijkheid, doe iets! Jouw hartstocht, jouw sterkte - waar zijn ze? Jouw erbarmen en bewogenheid, we merken er niets meer van! (Jesaja 63,15) En wij roepen het mee, wanneer we de beelden zien, de verhalen horen, of beter nog, wanneer we ons solidariseren met de slachtoffers van welke oorlog, gruweldaad of van welk onrecht dan ook. En tegelijk weten we: geen andere handen dan de onze. Geen andere voeten dan de onze, geen andere ontferming dan die van mens tot mens, geen andere gerechtigheid dan die van mensen die dienstknecht willen zijn voor een ander, een medemens die mens is zoals jij. God in ons midden is dienst aan elkaar. Het goede nieuws wordt ons aangezegd, maar wordt niet gerealiseerd zonder onze inzet en verantwoordelijkheid.

4.

Profeten zijn geen toekomstvoorspellers. Psalm dichters zijn geen waarzeggers. 'Profeten', zo zegt de Joodse wijsgeer Abraham Joshua Heschel (1907-1972), 'hadden geen theorie of ideeën over God, ze deden geen theoretisch onderzoek naar wie God zou kunnen zijn. Voor de profeten is God geen studieobject, maar een schokkende, overweldigende, werkelijke aanwezigheid.' Ze toonden zijn bestaan niet aan, maar lieten zien wie God was: trouw, vol ontferming jegens mens en wereld, een God van vriendschap, een vriend voor het leven.

In de psalmen zijn grote profetische visioenen van toekomst, terug gebracht tot de individuele ervaring van mensen die jubelend weglopen met hun God en van mensen die de godverlatenheid aan den lijve hebben ervaren. Maar nooit is er enige twijfel over wat God is, als God bestaat: dan is hij bevrijder, dan is hij degene die aan de kant staat van de verliezers, dan is hij degene die troost in ontroostbaarheid, dan is hij herkenbaar in goed-nieuws-brengers, in messias-dienstknechten, tot op vandaag, in mensen van ontferming, vriendschap en trouw.

Mogen wij die mensen zijn
Zeg amen – zo zij het